

NUKLEÁRIS NON-PROLIFERÁCIÓ

Absztrakt

A nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés célja a nukleáris fegyverek további elterjedésének megakadályozása. A szerződés végrehajtásának biztosítékaként a részes államok nukleáris tevékenységüket nemzetközi ellenőrzés alá helyezték és erről egyezményt kötöttek a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel (NAÜ). Az a meglévő biztosítéki rendszer hatékonyabbá tételére került kidolgozásra a Kiegészítő Jegyzőkönyv. A legnagyobb nukleáris szállító országok irányelveket fogalmaztak meg, hogy összehangolják az Egyezmény III. 2. cikke szerinti exportellenőrzési kötelezettségek értelmezését. Az Átfogó Atomcsend Egyezmény megtilt bármilyen kísérleti nukleáris robbantást, míg a nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló nemzetközi egyezmény meghatározza a nukleáris anyagok különféle csoportjára vonatkozó védelmi szinteket, és a nemzetközi együttműködés kereteit.

The treaty on the non-proliferation of nuclear weapons (NPT) aims at preventing the spread of nuclear weapons and weapons technology. The treaty establishes a safeguards system, in the frame of which the member states take their nuclear activity under international control, and they bind an agreement with the International Atomic Energy Agency (IAEA). In order to increase the efficiency the existing safeguards system the IAEA established the Additional Protocol. The nuclear supplier states elaborated guidelines for harmonizing the national export-control activities under the Article III. 2 of the NPT. The Comprehensive Test Ban Treaty strictly forbade any type of nuclear tests. The Treaty on Physical Protection of Nuclear Materials determines the security levels for different types of nuclear materials, and the frame of the international co-operation.

Kulcsszavak: nukleáris biztosítékok, atomsorompó, atomcsend, fizikai védelem

1. A NUKLEÁRIS FEGYVEREK ELTERJEDÉSÉNEK MEGAKADÁLYOZÁSÁRÓL SZÓLÓ SZERZŐDÉS, AZ ATOMSOROMPÓ SZERZŐDÉS

A nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződést az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészsaka 1968. június 12-én határozta el és 1968. július 1-jén Moszkvában, Washingtonban és Londonban került aláírásra. Célja a nukleáris fegyverek további elterjedésének megakadályozása volt.

A szerződésben a nukleáris fegyverrel rendelkező államok kötelezik magukat arra, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem adnak át nukleáris fegyvereket vagy egyéb

nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem engedik át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek felett. Továbbá semmilyen módon nem segítenek, bátorítanak, vagy ösztönöznek nukleáris fegyverrel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanószerkezet előállítására vagy más módon történő megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére.

A nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok kötelezik magukat arra, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogadnak el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem vállalják ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek ellenőrzését; hogy nem állítanak elő és más módon sem szereznek nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, és hogy nem kérnek és nem fogadnak el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállításához.

Az Atomsorompó szerződésben részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy elfogadja a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel kötött egyezményben (biztosítéki egyezmény) megállapított, alapüzemanyagokra és különleges hasadóanyagokra vonatkozó biztosítékokat.

A Szerződésben részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy nukleáris fegyverrel nem rendelkező egyetlen államnak sem ad át olyan alap- vagy különleges hasadóanyagokat, illetve olyan berendezést vagy anyagot, amelyeket kifejezetten arra szántak vagy készítettek, hogy segítségével különleges hasadóanyagokat békés célokra feldolgozzanak, felhasználjanak vagy előállítsanak, ha erre az alap- vagy különleges hasadóanyagra nem terjednek ki NAÜ-vel kötött egyezmény szerinti biztosítékok.

2. TÁJÉKOZTATÓ A NUKLEÁRIS BIZTOSÍTÉKOK RENDSZEREIRŐL

2.1. Teljes körű biztosítéki egyezmény – hagyományos biztosítéki rendszer

A nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés, az úgynevezett Atomsorompó Szerződés végrehajtásának biztosítékaként a részes államok nukleáris tevékenységüket nemzetközi ellenőrzés alá helyezték és erről egyenként, vagy más államokkal közösen egyezményt kötöttek a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel (NAÜ).

Háromféle biztosítéki (*safeguards*) egyezmény létezik. Az országok többsége, köztük hazánk is a teljes körű biztosítéki egyezményt (*comprehensive safeguards agreement*) írta alá. A teljes körű biztosítéki egyezmények megkövetelik az aláíró országoktól, hogy a NAÜ ellenőrzése alá helyezték az ország területén végzett békés célú nukleáris tevékenységben felhasznált nukleáris anyagokat (urán, plutónium, tórium). (Meg kell jegyezni, hogy egyes országok csak az importált anyagra, illetve technológiára tették lehetővé a NAÜ ellenőrzését.)

Ezek a biztosítéki egyezmények előírják a nukleáris anyagok országos nyilvántartási és ellenőrzési rendszerének létrehozását és működtetését. Az egyezmények alapján az országok kötelesek az országban található nukleáris anyagokról, azok mozgásáról és készletéről, valamint nukleáris tevékenységéről a NAÜ-t szabályozott módon és időben értesíteni.

A teljes körű biztosítéki egyezmény (szakzsargonban: hagyományos biztosítéki rendszer) alapján az NAÜ ellenőrzési jogosultsága a bejelentett nukleáris anyagok és

tevékenységek verifikálására terjed ki. Ennek keretében a NAÜ ellenőrzi az országok jelentéseinek pontosságát (például azt, hogy a nukleáris anyagok fajtája és mennyisége pontosan került-e bejelentésre). Az egyezmények szerinti ellenőrzések alapján a NAÜ arról tud garanciát adni a nemzetközi közösségnek, hogy egy adott ország által bejelentett tevékenység során alkalmazott nukleáris anyagok kizárólag békés célokra kerülnek felhasználásra. A teljes körű biztosítéki egyezmény azonban nem jogosítja fel a NAÜ-t arra, hogy ellenőrizhesse az országok által benyújtott jelentések teljességét (például azt, hogy az ország minden nukleáris anyagot bejelentett-e a NAÜ-nek.)

2.2. Kiegészítő jegyzőkönyv

Az Öböl-háború utáni iraki események – valamint később a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban feltárt események – még inkább világossá tették, hogy a NAÜ meglévő ellenőrzési rendszere csak a bejelentett nukleáris tevékenységek ellenőrzésére összpontosít. Ezen hiányosság felismerése a nemzetközi közösséget arra sarkalta, hogy számos új intézkedést hozzon a rendszer erősítése érdekében. Az intézkedések eredményeként került kidolgozásra a Kiegészítő Jegyzőkönyv modell-szövege, amelyet a NAÜ Kormányzótanácsa 1997. májusában fogadott el, és amely eszközként szolgált a meglévő biztosítéki rendszer hatékonyabbá tételére. A Kiegészítő Jegyzőkönyv – azzal, hogy további jogokkal ruházza fel a NAÜ-t – elősegíti, hogy a NAÜ fel tudja tárni a be nem jelentett nukleáris anyagokat és tevékenységeket is. A kiegészítő jegyzőkönyv alapján a NAÜ részletesebb információszolgáltatást kérhet az államok nukleáris, illetve azzal kapcsolatos tevékenységéről; továbbá hozzáférést kérhet a teljes körű biztosítéki egyezmény hatálya alá nem tartozó létesítményekhez és helyszínekhez is. A hagyományos biztosítéki rendszerben alkalmazott nukleáris mérés-technika mellett olyan új technikák és módszerek alkalmazásai is helyet kapnak a NAÜ ellenőrzési tevékenységében, mint műhold felvételek, környezeti minták kiértékelése, valamint telephely térképek és épületleírások ellenőrzése. Az országok nukleáris tevékenységének felméréséhez az adott ország nukleáris anyag jelentései és a nukleáris tevékenységekre vonatkozó információ mellett a NAÜ felhasználja a nyitott információforrások: a sajtó, tudományos fórumok és publikációk adatait is.

Mindezek következtében, azokban az országokban, ahol mind a teljes körű biztosítéki egyezmény, mind pedig a kiegészítő jegyzőkönyv hatályban van, a NAÜ nemcsak olyan következtetést tud levonni – és ezáltal hiteles garanciát nyújtani –, hogy az adott országban a bejelentett nukleáris tevékenységben használt nukleáris anyagnak nukleáris fegyverre történő átirányítására nem került sor, hanem azt is meg tudja állapítani, hogy az országban nincs olyan nukleáris anyag és tevékenység, amelyet ne jelentettek volna be.

2.3. Integrált biztosítéki rendszer

A teljes körű biztosítéki rendszer és a kiegészítő jegyzőkönyv szerinti rendszer intézkedéseinek ötvözése eredményeként jön létre az úgynevezett integrált biztosítéki rendszer. Az integrált biztosítéki rendszer célja egy hatékony és erős ellenőrzési rendszer alkalmazása.

Az integrált biztosítéki rendszer azoknak a biztosítéki intézkedéseknek az optimális kombinációját jelenti, amely az NAÜ rendelkezésére áll a teljes körű biztosítéki egyezmények és a Kiegészítő Jegyzőkönyv alapján. Az integrált rendszerben a hagyományos biztosítéki rendszerben alkalmazott rendszeres helyszíni ellenőrzések helyett nagyobb szerepet kapnak a véletlenszerű, előre be nem jelentett ellenőrzések.

A helyszíni ellenőrzések során az ellenőrök az üzemeltető tényleges leltárfelvételét, ki-

és beszállítási adatait, laboratóriumi és üzemeltetési feljegyzéseit vizsgálják át, ezen kívül független mérésekkel is meggyőződnek az üzemeltető adatainak helyességéről.

Körülhatárolási és megfigyelési rendszabályokat foganatosítanak (pecséték, területfigyelő kamerák, illetve filmfelvevő rendszerek, kapu-monitorok, stb.), melyek révén az anyagmozgást figyelhetik, a tárolók integritását biztosítják. A nukleáris anyagot kategorizálva tartják nyilván. A plutónium és a magas dúsítású urán képezi a speciális nukleáris anyagot, ezt követi az alacsony dúsítású, majd a természetes, végül a soványított urán és a tórium.

A rendszert akkor vezetik be az adott országban, ha az ország teljesíti mind a NAÜ-vel kötött teljes körű biztosítéki egyezményben, mind pedig a kiegészítő jegyzőkönyvben rögzített jelentéstételi kötelezettségét, és ezek ellenőrzését követően a NAÜ le tudja vonni azt a következtetést, hogy nem került sor nukleáris anyag átirányítására, valamint azt, hogy az országban nincs be nem jelentett (titkolt) nukleáris anyag és tevékenység.

2.4. Az Európai Unió biztosítéki rendszere

Az Európai Unió jogrendjében az Atomsorompó Szerződéshez kapcsolódó kötelezettségek teljesítésének alapját a tagország, az Európai Unió és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség közötti biztosítéki egyezmény, valamint az egyezményhez kapcsolódó Kiegészítő Jegyzőkönyv képezi.

Az EURATOM Szerződés a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) biztosítéki rendszerénél régebben, 1957-ben jött létre. A szerződés előírja, hogy az Európai Unió Bizottsága köteles meggyőződni arról, hogy a tagországokban a nukleáris anyagokat kizárólag az előírt célokra használják fel. Ebből a kötelezettségből fakad, hogy miután az EURATOM tagállamok a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozására a NAÜ-vel biztosítéki egyezményt kötöttek, az EU Bizottsága közvetlen hatáskörrel rendelkezik minden tagállamban e kötelezettségek betartatására. Így a Bizottság a nukleáris anyagok békés célú alkalmazásának ellenőrzése terén lényegében nemzeti hatósági jogkörökkel rendelkezik: a létesítmények részére kötelezettségeket írhat elő, helyszíni ellenőrzéseket tarthat és szankciókat alkalmazhat.

Az EURATOM Szerződéssel létrehozott EURATOM Ellátási Ügynökségnek (EURATOM Supply Agency, ESA) elővételi joga van minden, az Unió területén kitermelt uránércre, előállított alapüzemanyagra és különleges hasadóanyagra, valamint kizárólagos joggal rendelkezik a nukleáris üzemanyag-beszerezési szerződések megkötésére. Az ESA ezt a jogosultságot a valóságban csupán formálisan gyakorolja.

Az EURATOM nukleáris anyag ellenőrzési rendszere további feladatának meghatározása, a követendő gyakorlat kialakítása, valamint az EU és a NAÜ hasonló rendszerének illesztése hosszú idő óta komoly vitákra ad okot, főleg a Bizottság szervei és a tagállamok között. Az Európai Unió nukleáris kérdésekkel foglalkozó munkacsoportja (WPAQ) a brit elnökség ideje alatt dolgozta ki „Az EURATOM biztosítéki rendszer új kerete” című dokumentumot, amit az Állandó Képviselők Bizottsága, a Coreper 2005. decemberében fogadott el. A munkacsoport 2006. januári ülésén már az osztrák elnökség a fenti dokumentumon alapuló munkaterv kidolgozását javasolta. Az ülésen elhangzott észrevételek alapján az elnökség úgy döntött, hogy a tagállamok szakértőiből ad hoc szakértői csoportot állít fel. A tagállamok szakértői szerint a 2004-ben csatlakozott országok esetén elsősorban a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, az Európai Bizottság és a tagállam saját

nemzeti nukleáris biztosítéki hatósága közti együttműködés kereteit kell tisztázni.

2.5. *Nukleáris biztosítékok rendszere Magyarországon*

Magyarország 1968-ban írta alá az Atomsorompó Szerződést, amely az 1970. évi 12. törvényerejű rendelettel lépett hatályba. Magyarország a NAÜ-vel 1972-ben kötött teljes körű biztosítéki egyezményt, amit az 1972. évi 9. törvényerejű rendelet hirdetett ki. Az ezzel összefüggő kötelezettségek teljesítése, a nukleáris anyagok központi nyilvántartása és ellenőrzése, továbbá a nemzetközi ellenőrzés feltételeinek biztosítása az Országos Atomenergia Hivatal feladata.

A biztosítéki egyezmény végrehajtását a nukleáris anyagok nyilvántartási rendszeréről, nemzetközi ellenőrzéséről és a velük kapcsolatos egyes hatósági jogkörökről szóló 39/1997 (VII.1.) IKIM rendelet szabályozza, amely tartalmazza a nukleáris anyagok országos és helyi nyilvántartási és ellenőrzési rendjét. A rendelet alapján minden nukleáris létesítmény és nukleáris anyagot alkalmazó szervezet nyilvántartásra kötelezett. A nyilvántartásnak tartalmaznia kell a nukleáris anyagok be- és kifelé történő szállítását. A leltár felvétele évente történik.

A Kiegészítő Jegyzőkönyvet 1998-ban írtuk alá és az 1999. évi XC. törvénnyel erősítettük meg és hirdettük ki. A Kiegészítő Jegyzőkönyv 2000. április 1-jén lépett hatályba. A Kiegészítő Jegyzőkönyv alapján hazánk központi nyilvántartási és ellenőrzési rendszert tart fent a nukleáris üzemanyagciklussal összefüggő távlati tervezésre, kutatásfejlesztési, gyártási és export-import tevékenységekre, valamint a telephelyekre és az azokhoz kapcsolódó helyszínekre vonatkozó adatokra.

2004. novemberében a NAÜ által elvégzett átfogó ellenőrzést követően, az atomerőművet üzemeltető országok közül elsőként Magyarországon került bevezetésre integrált biztosítéki rendszer.

A nukleáris anyagok nyilvántartásának hazai ellenőrzését az OAH Nukleáris és Radioaktív Anyagok Főosztály végzi. A nukleáris anyagok ellenőrzését műszaki háttérintézetek, elsősorban az MTA Izotópkutató Intézet segíti.

Magyarország támogató programmal is kívánja erősíteni a NAÜ biztosítéki rendszerét. Ennek keretében több alkalommal fejlesztettünk ki olyan nukleáris anyag verifikálására alkalmas eszközt, amely segítette a NAÜ-t, hogy mind a hazai, mind más országbeli létesítményekben ellenőrizze az ott használt vagy tárolt nukleáris anyagok hasadóanyag tartalmát, vagy éppen annak hiányát.

2005. márciusában életbe lépett a 302/2005 EU rendelet a biztosítékok alkalmazásáról. Ez adja meg a hazai létesítmények által az EURATOM számára küldendő jelentések rendjét. Magyarország a csatlakozást követően is fenntartja a nukleáris anyagok saját, országos nyilvántartási és ellenőrzési rendszerét.

A nukleáris anyagok nyilvántartásának nemzetközi ellenőrzését Európai Unióhoz való csatlakozásunkig a NAÜ ellenőrei végezték, 2004. május 1. óta a biztosítéki ellenőrzésekre az EURATOM ellenőrei is jogosultak.

3. A NUKLEÁRIS SZÁLLÍTÓK CSOPORTJA

3.1. A Nukleáris Szállítók Csoportjának (NSG) eredete

Az Atomsorompó Egyezmény három alapvető pilléren nyugszik: a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásán (non-proliferáció), a meglévő nukleáris fegyverek leszerelésén és a nukleáris energia békés célra történő felhasználása jogán. Az Atomsorompó Egyezmény 1970-es életbe lépését követően a nukleáris technológiával rendelkező (szállító) országok megbeszéléseket kezdeményeztek azzal a céllal, hogy összehangolják az Egyezmény III. 2. cikke szerinti exportellenőrzési kötelezettségek értelmezését.

1974-ben a legnagyobb nukleáris szállító országok Londoni ülésükön a non-proliferációs erőfeszítéseik további erősítéséről tárgyaltak. Ennek eredményeképpen irányelveket fogalmaztak meg, amelyeket ma az NSG (Nuclear Suppliers' Group – Nukleáris Szállítók Csoportja) irányelveiként ismernek. Az NSG tagállamoknak ezeket az irányelveket kell alkalmazniuk minden békés célú szállítás esetén annak érdekében, hogy a szállított terméket, vagy technológiát ne lehessen felhasználni biztosítéki ellenőrzés nélküli üzemanyagciklusban, illetve nukleáris robbanószerkezet előállítására.

Az irányelvekhez csatlakozott államok számának 1978 és 1991 közötti egyenletes növekedése jelezte, hogy a nukleáris szállító államok megfelelő standardként ismerték el az irányelveket nukleáris exportellenőrzésük terén.

Az 1990-es évek elején az iraki nukleáris tevékenység felfedezése eredményeképpen széleskörű igény merült fel a non-proliferációs erőfeszítések fokozására, illetve a nukleáris kettős felhasználású termékek körére történő kiterjesztésére. (Ezek olyan termékek, amelyek eredeti rendeltetésük szerint nem kapcsolódnak a nukleáris iparhoz, de nukleáris fegyver előállításához is felhasználhatók.) A csoport 1991-től rendszeresen elemzi a rendelkezésre álló információkat, és megvitatja a felmerült problémákat. A Nukleáris Szállítók Csoportjának jelenleg 45 tagja¹ van. Magyarország 1985 óta vesz részt a csoport munkájában.

3.2. Az NSG működése

Minden NSG ügyben az évente megrendezésre kerülő plenáris ülés a legfőbb irányító- és döntéshozó szerv, míg a munkacsoportként működő Konzultatív Csoport javaslatokat terjeszt a plenáris ülés elé. Mind a konzultatív csoport, mind a plenáris ülés a konszenzus elvén dönt.

A plenáris ülésen rotációs alapon jelölik ki a résztvevő államok egyikét az NSG következő plenáris ülésének elnökévé. Az elnök feladata a következő plenáris ülés házigazdaként történő megszervezésén és elnöklésén túl a plenáris ülés idején zajló információcsere-ülések elnöki feladatainak ellátása is. Ezek az ülések az NSG tagállamok fontos fórumai, ahol a proliferációs aggodalmakra okot adó ügyekkel kapcsolatos eszmecsere folytatható. Az eddigieken túl az elnök képviseli az NSG-t a nem tagállamokkal folytatott külső párbeszédben is.

Az NSG nem szed tagdíjat, nincsen titkársága, sem közös költségvetése. A nemzetközi

¹ Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belarusz, Belgium, Brazília, Bulgária, Kanada, Kína, Horvátország, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Japán, Kazahsztán, Koreai Köztársaság, Lettország, Litvánia, Luxembourg, Málta, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Szlovákia, Szlovénia, Dél-Afrika, Spanyolország, Svédország, Svájc, Törökország, Ukrajna, Egyesült Királyság, Egyesült Államok

szervezetek mellett működő bécsi japán képviselőlet látja el a kapcsolattartási pont feladatait és a munkacsoportok ülései is ott zajlanak. Az évenként megválasztott új elnök a következő plenáris ülés házigazdája.

3.3. Az NSG irányelvei

Az NSG irányelvek két területen szabályozzák a nukleáris exportot. Az első csomag, az „1. rész” a kifejezetten nukleáris felhasználásra tervezett vagy gyártott termékek exportját szabályozza. Ezek közé tartoznak:

1. a nukleáris anyagok,
2. a nukleáris reaktorok és azok berendezései,
3. a nukleáris reaktorokhoz szállított nem-nukleáris anyagok,
4. a nukleáris anyagok újrafeldolgozására, dúsítására és konverziójára, valamint a nukleáris üzemanyag és nehézvíz előállítására szolgáló üzemek és berendezések, valamint
5. a fenti tételekkel kapcsolatos technológiák.

Az NSG irányelveinek második csomagja, a „2. rész” a nukleáris kettős felhasználású termékek és technológiák exportját szabályozza. Ezek olyan termékek, amelyek nagymértékben hozzájárulhatnak valamilyen biztosítéki ellenőrzés nélküli üzemanyagciklus kialakításához, illetve nukleáris robbanószerkezet előállításához, de nem-nukleáris felhasználásuk is van.

Az ellenőrzési listák, vagy mellékletek részletesen leírják, hogy az egyes irányelv-csomagok mely termékek ellenőrzésére vonatkoznak. Az irányelvek „1. részét” küszöblistának („Trigger List”) is nevezik, mivel az ezen szereplő termékek átadásának feltétele, hogy a fogadó államnak teljes körű biztosítéki rendszerrel kell rendelkeznie.

Ezen kívül az irányelvek számos intézkedést tartalmaznak, melyeket a tagállamoknak végre kell hajtaniuk. Ezek a szállítások feltételeire, a békés célú felhasználással kapcsolatos biztosítékokra, és vissza-szállítási eljárásokra, a speciális körülmények esetén folytatandó konzultációkra, illetve a potenciális proliferációs veszélyek esetén folytatandó konzultációra vonatkoznak.

Az irányelvek 1. részében ezen kívül szerepel egy „non-proliferációs elv” is, amely alapján a szállító állam csak abban az esetben engedélyezheti a küszöblistán szereplő termékek vagy technológiák exportját, ha meggyőződött arról, hogy azok nem járulnak hozzá nukleáris fegyverek vagy egyéb nukleáris robbanószerkezetek elterjedéséhez, illetve nem kerülnek felhasználásra nukleáris terrorista cselekményekben.

3.4. Legújabb események az NSG-ben

A proliferációs kihívások elleni hatékony küzdelem érdekében a csoport az irányelveket és mellékleteiket rendszeresen felülvizsgálja.

2002. decemberében az NSG rendkívüli plenáris ülést tartott Bécsben, és számos átfogó módosítást hajtott végre az irányelvek szigorítására. Ezek a módosítások a nukleáris szállítások nukleáris terrorizmus céljára történő felhasználásának megelőzésére és megakadályozására irányultak. Az ülésen hangsúlyozták, hogy a hatékony exportellenőrzés fontos eszköz a nukleáris terrorizmus elleni harcban.

Svédországban, Göteborgban a 2004-es plenáris ülésen az NSG üdvözölte az ENSZ BT 1540-es határozatát, amely elismerte az exportellenőrzés fontos szerepét a non-proliferációs

erőfeszítésekben.

A 2005-ös oslói plenáris ülésen az irányelvek szigorítását célzó újabb intézkedéseket fogadtak el. Ezen túl is számos kérdésben született előrelépés. A tagállamok többek között:

- ismételten kifejezték az Atomszorompó egyezmény iránti szilárd elkötelezettségüket és elhatározták az NSG megerősítését az új kihívásokkal szemben,
- felhívták a tagállamokat, hogy rendkívüli óvatosság legyenek és tegyenek meg minden tőlük telhetőt az általuk exportált termékek nukleáris fegyverprogramokban történő felhasználásának megelőzésére,
- ismételten kifejezték az ENSZ BT 1540-es határozata iránti szilárd elkötelezettségüket.

Az irányelvek további szigorításaként többek között az alábbi intézkedéseket fogadták el:

- a nukleáris szállítások nemzeti döntésen alapuló leállítására szolgáló eljárást alakítottak ki olyan államokba irányuló szállítás esetén, amelyek nem teljesítik a biztosítéki megállapodásaikban foglalt előírásokat,
- a szállító és a fogadó államnak megfelelő intézkedéseket kell kidolgoznia a biztosítékok kiváltására arra az esetre, ha a NAÜ a fogadó államban valamilyen okból kifolyólag nem képes ellátni biztosítéki mandátumát,
- (a küszöblistán szereplő) nukleáris anyag, berendezés vagy technológia szállítási feltételeként kikötötték, hogy a fogadó államban hatékony exportellenőrzési rendszernek kell lennie.

A tagállamok megállapodtak abban is, hogy folytatják a tárgyalásokat a Kiegészítő Jegyzőkönyv ratifikálásának szállítási feltételként való kikötéséről, illetve az irányelveknek a dúsító- és reprocesszáló technológiák irányában történő szigorításáról.

A tagállamok megállapodtak továbbá abban, hogy minden tekintetben javítják az információcserét. Abban is egyetértettek, hogy az NSG kapcsolatépítő tevékenysége keretében folytatni kell a nem-tagállamokkal és más nemzetközi szervezetekkel való kapcsolatkeresést.

Az NSG következetesen támogatja az irányelvekhez történő csatlakozást. Támogatja a nyitottságot és törekszik arra, hogy céljait minél szélesebb körben megismerjék.

A nukleáris fegyverek elterjedése és az érzékeny nukleáris technológiák korlátozás nélküli terjedése által okozott fenyegetést felismerve az NSG tagjai továbbra is átlátható módon folytatják nemzeti exportellenőrzési politikájukat, amivel hozzájárulnak a nukleáris non-proliferációhoz és elősegítik a nukleáris technológiák békés célú felhasználását.

3.5. Az Országos Atomenergia Hivatal szerepe az NSG-ben

A kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmi forgalmának engedélyezéséről szóló 50/2004. (III. 23.) Korm. rendelet, és a nukleáris és nukleáris kettős felhasználású termékek nemzetközi forgalmának szabályozásáról szóló 263/2004. (IX.23.) Korm. rendelet szerint a Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal megkeresésére, az OAH Nukleáris és Radioaktív Anyagok Főosztálya az NSG irányelveivel összhangban, előzetes engedélyezési eljárásban járul hozzá a nukleáris és nukleáris kettős felhasználású termékek export-import engedélyeinek kiadásához.

Az OAH Nukleáris és Radioaktív Anyagok Főosztályának szakemberei tevékenyen részt vesznek a Konzultatív Csoport munkájában és az NSG Plenáris ülésein. Az értekezleteken beszámolót adnak a vonatkozó hazai engedélyezett és elutasított export-import engedély-kérelmekről, valamint a vonatkozó hazai jogi szabályozás esetleges módosításairól, továbbá képviselik az irányelvek módosítására vonatkozó, az NSG-n belül köröztetett tervezetekkel kapcsolatos hazai álláspontot.

4. AZ ÁTFOGÓ ATOMCSEND SZERZŐDÉS SZERVEZETE

4.1. A szerződés története és jelentősége

Az Átfogó Atomcsend Szerződés (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT) megtilt minden nukleáris robbantást a környezetben. A szerződéssel kapcsolatos tárgyalások és szerződés megfogalmazása a Genfi leszerelési értekezleten történt és New Yorkban nyitották meg aláírásra 1996. szeptember 24-én.

A szerződés olyan korábbi kétoldalú, regionális és globális megállapodásokra épül, mint például az Atomsorompó Egyezmény. A CTBT célja a nukleáris fegyverek felszámolása az új típusú nukleáris fegyverek kifejlesztésének és minőségi tökéletesítésének tiltásával. Kulcsszerepet játszik a nukleáris proliferáció (a nukleáris fegyverek elterjedése) megakadályozásában és a nukleáris leszerelésben, ezzel hozzájárul egy biztonságosabb világ megteremtéséhez.

4.2. A szerződés felépítése

A CTBT egy bevezető részből, 17 cikkből, két mellékletből és egy két mellékletet tartalmazó protokollból áll. A szerződést aláíró államok célja és törekvése a bevezető részben került megfogalmazásra, a szerződés szerinti alapvető kötelezettségeket az I. cikk tartalmazza. A három szervből – a Részes Államok Konferenciájából, a Végrehajtó Tanácsból és a Technikai Titkárságból – felépülő Átfogó Atomcsend Szerződés Szervezete (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization, CTBTO) létrehozásáról a II. cikk rendelkezik. A szerződés előírásainak betartását ellenőrző globális megfigyelő rendszer leírása a IV. cikkben és a protokollban található. A helyszíni ellenőrzések eljárása a protokoll II. részében található. A XIV. cikk rendelkezik arról, hogy a szerződés mielőbbi hatálybalépésének elősegítése érdekében a ratifikációs folyamat felgyorsítása érdekében konferencia szervezhető, amennyiben a szerződés az aláírásra való megnyitástól számított három éven belül még nem hatályba.

A szerződésből származó alapvető kötelezettségek:

„1. Valamennyi Részes Állam kötelezi magát, hogy nem végez semmiféle fegyverkísérleti nukleáris robbantást, illetve semmiféle más nukleáris robbantást, és megtilt, illetve megelőz minden ilyen nukleáris robbantást a joghatósága vagy ellenőrzése alatt álló bármely területen.

2. Továbbá valamennyi Részes Állam kötelezi magát, hogy tartózkodik mindenféle fegyverkísérleti nukleáris robbantás, illetve mindenféle más nukleáris robbantás előidézésétől, az arra való bátorítástól, illetve attól, hogy annak végrehajtásában bármilyen módon részt vegyen.”

4.3. Hatálybalépés

A CTBT 180 nappal azt követően lép hatályba, hogy a 2. mellékletében felsorolt 44 állam – köztük Magyarország² – ratifikálta, amely jelenleg még nem történt meg. Ez a 44 állam hivatalosan részt vett az 1996-os Leszerelési Konferencián és rendelkezik atomreaktorral.

A szerződés hatályba lépésekor a szerződés előírásainak betartását ellenőrző globális megfigyelő rendszernek működőképesnek kell lennie, egyidejűleg összehívásra kerül a Résztes Államok Konferenciája. A Konferencia a CTBTO legfontosabb szerve, ennek feladata a Végrehajtó Tanács tagjainak megválasztása, amely a Technikai Titkárság tevékenységét felügyeli. Amennyiben kételyek merülnek fel a szerződés rendelkezéseinek betartásával kapcsolatban, akkor a Végrehajtó Tanács konzultációt folytat az érintett Résztes Államokkal és intézkedési javaslatot tesz a Konferencia részére a helyzet rendezésére.

4.4. Az Ellenőrző Rendszer legfontosabb elemei

A szerződés átfogó globális ellenőrzési rendszert tart fenn, amely a Nemzetközi Megfigyelő Rendszerből (International Monitoring System, IMS), konzultációs eljárásokból, helyszíni ellenőrzés kezdeményezésének lehetőségéből és bizalomépítő intézkedésekből tevődik össze. A jelenlegi ellenőrzési rendszer a Genfi Leszerelési Konferencián a Tudományos Szakértői Csoport (Group of Scientific Experts, GSE) által vezetett több éves tárgyalások eredményeképpen született és célja annak elősegítése, hogy a szerződés rendelkezéseinek megsértését a lehető legkorábban fel lehessen ismerni.

4.5. Nemzetközi Megfigyelő Rendszer (International Monitoring System, IMS)

Az IMS 337 megfigyelő állomásának (170 szeizmikus, 11 hidro-akusztikus, 60 infrahang, 80 radionuklid állomás és 16 radionuklid laboratórium) valamelyike a bolygónk legeldugottabb területein – köztük az északi és a déli sarkvidéket – is megtalálható. A szeizmikus, hidro-akusztikus, infrahang és radionuklid megfigyelési technikák a földfelszín- és tenger alatti, valamint légköri hang- és energiarezgések, illetve az atmoszférába kibocsátott radionuklidok regisztrálására szolgálnak.

4.6. Nemzetközi Adatközpont (International Data Centre, IDC) és Globális Kommunikációs Rendszer (Global Communications Infrastructure, GCI)

A Nemzetközi Megfigyelő Rendszer adatai a legmodernebb műholdas Globális Kommunikációs Rendszeren keresztül kerülnek továbbításra a Nemzetközi Adatközpontba, a szervezet bécsi központjába. Itt az adatokat feldolgozzák és az IDC termékeivel, mint például az ellenőrzött eseményjelentésekkel (Reviewed Event Bulletin) és más esemény-szűrési szolgáltatásokkal együtt a Résztes Államok rendelkezésére bocsátják.

4.7. Helyszíni ellenőrzés

Amennyiben a beérkezett és elemzett adatok alapján nehezen értelmezhető esemény történik, a Résztes Államok egy konzultációs folyamat során adhatnak hangot a szerződés megsértésével kapcsolatos feltételezéseiknek. Ettől a folyamattól függetlenül a Résztes Államok kérhetik egy helyszíni ellenőrzés (On-Site Inspection, OSI) lefolytatását. Az OSI tisztázza, hogy a szerződés előírásainak megsértésével nukleáris robbantásra került-e sor és adatokat gyűjt, amelyek segíthetnek az esetleges szabályszegő azonosításában. A szerződésben az OSI végső ellenőrzési módszerként szerepel, amelyet bármely Résztes Állam

² Kihirdetve: 1999. évi L. törvény az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződésnek a Magyar Köztársaság által történő megerősítéséről és kihirdetéséről

kezdeményezhet a szerződés hatályba lépését követően.

4.8. A tagsággal járó előnyök

A tagállamok politikai előnyt élveznek többek között a regionális és nemzetközi béke és stabilitás megteremtésében.

A tagállamok használhatják az ellenőrzési adatok összegyűjtésére, továbbítására, feldolgozására és elemzésére szolgáló technológiákat. Az Előkészítő Bizottság segítséget nyújt a Nemzeti Adatközpontok kialakításához (mint amilyen az OAH-ban is működik), hozzáférést biztosít a Szakértői Kommunikációs Rendszerhez (Expert Communication System). A tagállamok az ellenőrzési rendszer adatait számos más polgári területen is használhatják, például tudományos kutatás, katasztrófa-elhárítás és meteorológiai és klíma előrejelzések.

4.9. CTBTO Előkészítő Bizottság (Preparatory Commission)

Az Előkészítő Bizottságot 1997-ben hozták létre az egyezmény hatékony végrehajtásához szükséges előkészületek elvégzésére a CTBT hatálybalépéséig. Ennek a szervnek a feladata a Részes Államok első konferenciájának előkészítése is. Az Előkészítő Bizottság nemzetközi szervezet, mely együttműködési megállapodást kötött az Egyesült Nemzetek Szervezetével, és székhelye Bécsben található. Az Előkészítő Bizottság tevékenysége az ellenőrző rendszer szerződés hatálybalépésekor való működőképességének megteremtésére, illetve a szerződés aláírásának és ratifikálásának ösztönzésére irányul. Az Előkészítő Bizottság a Részes Államok első konferenciájának lezárásáig marad fenn, azt követően a jogai, kötelezettségei és feladatai átszállnak az Átfogó Atomcsend Szerződés Szervezetére.

Az Előkészítő Bizottság egy plenáris testületből áll, melyet a Részes Államok és az Ideiglenes Technikai Titkárság (PTS) alkot, melynek jelenlegi végrehajtó titkára Tóth Tibor. További politikai szervei az A és B Munkacsoport, valamint a Szakértői Csoport.

4.10. Hazánk szerepe

Az Országos Atomenergia Hivatal Előkészítő, mint Nemzeti Kapcsolattartási Pont áll kapcsolatban az Előkészítő Bizottsággal, a Nukleáris és Radioaktív Anyagok Főosztálya szervezi és koordinálja a magyarországi intézmények részvételét a különböző programokban. Az OAH fontos célja annak elősegítése, hogy az Előkészítő Bizottságnál felhalmozódott tapasztalat minél hatékonyabban hasznosulhasson a magyarországi intézeteknél.

Az ellenőrzési rendszer keretein működő helyszíni ellenőrzési rendszer kiépítéséhez, és az Előkészítő Bizottság munkájának támogatásához magyar intézmények is csatlakoztak. A Magyar Honvédség Vegyivédelmi Információs Központja, az MH Térképészeti Szolgálat az Előkészítő Bizottság által szervezett felkészítő tanfolyamokon szakmai előadások megtartásával, illetve az esetleges jövőbeli helyszíni ellenőrzésekre kiküldendő, a felderítésben és a felszámolásban jártas szakemberek felajánlásával támogatja az Előkészítő Bizottság munkáját. Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet szakembereinek tapasztalatait hatékonyan tudja a Szervezet a megfigyelő rendszer kialakításában és fejlesztésében kamatoztatni; az Intézet eszközöket, és azokat működtető személyzetet is ajánlott fel a helyszíni ellenőrzések támogatására. Az Országos Meteorológiai Szolgálat előrejelzései támogatják a következmények megbecslését, míg trajektória-számításai az esetleges robbanás kiinduló-pontjának meghatározásában játszhatnak szerepet.

5. A FIZIKAI VÉDELMI EGYEZMÉNY

5.1. *Egyezmény a nukleáris anyagok fizikai védelméről*

A nukleáris anyagok fizikai védelmét az 1980. évi Nukleáris Anyagok Fizikai Védelméről szóló egyezmény [4] alapozta meg, amit Magyarország aláírt és kihirdetett. Az időközben felmerült tapasztalatok és a terrorizmus elleni harc kiszélesedése miatt az egyezményt 2005-ben módosították. A legfontosabb változtatást az jelenti, hogy az egyezménybe bekerült a nukleáris anyagokon kívül az azokat alkalmazó nukleáris létesítmények fizikai védelme is a szabotázs-cselekmények ellen. Az egyezmény magába foglalja a békés célra használt nukleáris anyagok nemzetközi szállítása (export-import, tranzit), hazai felhasználása, tárolása és szállítása során alkalmazandó előírásokat. Az egyezményben megállapított legfontosabb feladatok a fizikai védelmi biztosítékok beszerzése, a nemzeti központi hatóság és kapcsolattartási pont meghatározása, a szállítás során érintett államok tájékoztatása, a fizikai védelemmel kapcsolatban fogadott információk megfelelő kezelése, a nukleáris anyaggal való visszaélések bűnként való megítélése a részes államokban, az elkövető elítélése és kiadatása.

5.2. *Nukleáris anyagok és nukleáris létesítmények fizikai védelme*

Az egyezmény végrehajtását segítő a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség kiadta a Nukleáris anyagok és nukleáris létesítmények fizikai védelméről szóló (INFCIRC/225/rev.4, 1999) dokumentumot [5]. A dokumentum a célkitűzéseket, a megvalósítást szolgáló állami rendszerek elemeit, a nukleáris anyagok kategóriába sorolását, a használatban lévő, tárolt, illetve szállított nukleáris anyagok védelmi követelményeit, valamint a nukleáris létesítmények szabotázs elleni védelmének követelményeit foglalja magába.

5.3. *A közelmúlt történései*

Mind nemzetközi, mind hazai vonatkozásban nagy jelentőségű esemény volt a Bécsben 2005. július 4-8 között rendezett Diplomáciai Konferencia. A részes államok egyhangú döntéssel módosították a Nukleáris anyagok védelméről szóló Egyezményt (Convention on the Physical Protection of Nuclear National, CPPNM). Az Egyezményt hazánk is elsőként írta alá.

Az Egyezmény korábbi formájában csak a nemzetközi nukleáris szállítmányokra vonatkozott. A módosítás nyomán a CPPNM hatálya kiterjed a részes államok területén felhasznált, raktározott és szállított nukleáris anyagokra, illetve a nukleáris létesítmények szabotázzsal szembeni védelmére. A Konferencia elfogadta a 7. cikkben a környezetvédelemre történő utalást, valamint azt a kanadai javaslatot is, amely áttemeli a nukleáris terrorizmus elleni ENSZ egyezménynek a kiadatásra vonatkozó rendelkezéseit.

Ugyancsak az Egyezmény 7. cikke új bűncselekményeket határozott meg a nukleáris anyagok és nukleáris létesítmények vonatkozásában.

Az Egyezmény ratifikálása esetén az Egyezmény és a hazai jogi szabályozás összhangjának megteremtéséhez jogszabályváltozásokat és egyéb intézkedéseket kell életbe léptetni, továbbá kezdeményezni kell a Büntető Törvénykönyv kiegészítését.

IRODALMI HIVATKOZÁS

- [1] 1970. évi 12. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészakán, 1968. június 12-én elhatározott, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés kihirdetéséről
- [2] 1972. évi 9. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség között a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés szerinti biztosítékok alkalmazásáról Bécsben 1972. március 6-án aláírt egyezmény kihirdetéséről
- [3] 1999. évi XC. törvény a Magyarország és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség között a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződésnek megfelelő biztosítékok alkalmazására 1972. március 6-án kötött egyezményhez kapcsolódó, Bécsben, 1998. november 26-án aláírt Kiegészítő Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről
- [4] A nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés III. cikk (1) és (4) bekezdésének végrehajtásáról szóló biztosítéki megállapodás és jegyzőkönyv, valamint a megállapodáshoz csatolt kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2006. évi LXXXII. törvény
- [5] 39/1997. (VII. 1.) IKIM rendelet a nukleáris anyagok nyilvántartási rendszeréről, nemzetközi ellenőrzéséről és a velük kapcsolatos egyes hatósági jogkörökről
- [6] A kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmi forgalmának engedélyezéséről szóló 50/2004. (III. 23.) Korm. rendelet,
- [7] A nukleáris és nukleáris kettős felhasználású termékek nemzetközi forgalmának szabályozásáról szóló 263/2004. (IX.23.) Korm. rendelet
- [8] INFCIRC/254/Rev.8/Part 1,2 Guidelines for nuclear and dual-use transfers
- [9] 1999. évi L. törvény az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződésnek a Magyar Köztársaság által történő megerősítéséről és kihirdetéséről
- [10] Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, INFCIRC/274/rev.1, 1980
- [11] Physical Protection of Nuclear Materials (NM) and Nuclear Facilities (NF) – INFCIRC/225/rev.4, 1999